DECEMBER:-2024,
VOLUME-9, ISSUE-18

ISSN 2456-1002
(ONLINE)

Research Genius E Journal

Most Reffered & Peer Reviewed
Multi Disciplinary E Journal of Research

CHIEF EDITOR

Dr. M.K.Patel
I/C Principal
Shri H.S.SHAH COLLEGE OF COMMERCE MODASA

Research
Genius E Journal
ISSN 2456-1002

Multi Disciplinary and Peer-Reviewed Research Journal in India

Chief Editor
Dr. M.K.Patel
I/C Principal
Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

Chief Executive Editor
Dr. Rajeshkumar A. Shrimali
Assistant Professor
Department of Commerce
Shree H.S.Shah College Of Commerce,Modasa Dist- Arrvalli

Associate Editors

Dr. Mohanlal K.Patel	Dr. Ilaben D.Sagar
ASSOCIATE PROFESSOR H.O.D Department Of Commerce H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	ASSOCIATE PROFESSOR H.O.D Department Of Economics H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

DECEMBER-2024, VOLUME-9, ISSUE-18

Executive Editors	
Prof. Gopalbhai Vankar Assistant Professor H.O.D Department of English Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	(LATE) Dr. Anant Patel ASSISTANT PROFESSOR Department Of Physical Education Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli
Prof. Kamlesh Goswami ASSISTANT PROFESSOR Department Of commerce Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	Dr. Dhaval P. Dave Assistant Professor Department of Economics Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

PUBLISHED BY

http://www.hsccresearchejournal.org/

HEAD QUARTER

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

"Research Genius E Journal" is a Bi-Annual based Research Journal

Copy Right, DECEMBER- 2024, All Rights Reserved

- **No part of this publication may be reproduced or copied in any form by any means without prior written permission**
- **"Research Genius E Journal" holds the copyright to all articles contributed in this publication. In case of reprinted articles "Research Genius E Journal" holds the copyright for the selection, sequence, introduction material, summaries and other value additions**
- **The view expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the view of "Research Genius E Journal" . The views expressed by external authors represent their personal views and not necessarily the views of the organizations they represent.**
- **All efforts are made to ensure that the published information is correct. "Research Genius E Journal" is not responsible for any errors caused due to oversight or otherwise.**

ISSN 2456-1002

Editor's Column

The blast of knowledge at the universal hut due to scientific dynamics has without doubt redefined the very concept of new Era. The main set-up of education especially higher education-has become a subject of study and scrutiny for the scholars and practitioners who have a hunger desire to face change and challenges. It is because we, the creature beings, are brilliant with the faculty of option and a liberated will.

Unlike other type, we are not planned. We can make choices and use our free will to act and get our objectives. Inequities in learning opportunities, quality of educational military and level of learning success persist by gender, rural/town locality, ethnic backdrop, and socioeconomic status.

The quality of education and the aptitude to define and monitor this quality is absent in most upward countries. The means and span of education continue to be fine and curbed to past models of delivery, and the use of other channels continues to be informal and subsidiary. The increase in quantitative and qualitative demand for education is not in step by an raise in funds.

At this point in time, it is safe to situation that the split of views on the risk of change is marvelous. We, the publishers of Research Genius E Journal, are very much eager to view some aspect of these changes through academic article contributed by impressive scholar and social group. The nearby issue contains papers with decisive coming and scrutiny as well as orderly argument and reflection on various theme of language, prose, information technology, commerce and so on. We trust this will positively be helpful for the community who desire transform.

Chief-Editor

Dr. M.K. PATEL

Research Genius E Journal

DECEMBER :- 2024, VOLUME-9, ISSUE-18

INDEX

Sr.	Title	Page
1.	ગરીબો માટે કલ્યાણકારી યોજના તરીકે સ્વ સહાય જૂથયોજનાનો અભ્યાસ. - Dr. Sangeeta P. Ghate Ph.D. Guide, Mr.Sumitbhai R. Dantani	1-4
2.	आधुनिकसमये अष्टाङ्गयोगस्य महत्त्वम्। - जानी ऋत्विककुमारः जितेन्द्रभाई	5-8
3.	Prime Minister Employment Generation Programme and Other Credit Support Schemes - Prof. Kamlesh M. Goswami	9-12
4.	How to Online Register MSMEs in India -Dr. Rajeshkumar Amrutlal Shrimali	13-15
5.	Waste Management in India: Current Practices, Challenges, and Future Prospects - Vaishaliben K. Makwana	16-18
6.	૨૦૨૫-૨૦૨૬: ભારતના સરકારના કેન્દ્રીય અંદાજપત્રનું આર્થિક વિશ્લેષણ - ડૉ. જીતેન્દ્રકુમાર ખીમજીભાઈ ગજેરા	19-27
7.	Customer Satisfaction in the Banking Sector -- Patel Jignasha vishnubhai	28-30

ગરીબો માટે કલ્યાણકારી યોજના તરીકે સ્વ સહાય જૂથયોજનાનો અભ્યાસ.

Dr. Sangeeta P. Ghate Ph.D. Guide Mr. Sumitbhai R. Dantani Research Scholar
Department of Economics
Gujarat University, Ahmedabad.

પ્રસ્તાવના:-

"સ્વ સહાય જૂથ યોજના" (Self-Help Group Scheme) નો ઉદ્ભવ 1980ના દાયકામાં ભારતના ગામો અને અનુસૂચિત જાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં મહિલાઓને આર્થિક અને સામાજિક સ્વતંત્રતા પ્રદાન કરવા માટે થયો. આ યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જૂથરૂપેસાવધાનીથી અને સહકારથી આરોગ્ય, આર્થિક સુવિધાઓ, અને અન્ય સામાજિક અને આર્થિક પ્રશ્નોનો ઉકેલ લાવવાનો છે.

આ યોજનાની શરૂઆત ભારત સરકાર અને વિવિધ એનજીઓ (Non-Governmental Organizations) દ્વારા કરવામાં આવી હતી. 1992માં NABARD (National Bank for Agriculture and Rural Development) એ આ યોજનાને સફળ બનાવવામાં મદદ માટે મહત્વની ભૂમિકા ભજવી. આ યોજનાની સફળતા માટે નાબાર્ડની પણ મહત્વની ભૂમિકા છે.

સ્વ સહાય જૂથોસમાજનાગરીબ અને ઓછી આવક ધરાવતા લોકોને નાણાંકીયસેવાઓ અને વ્યવસાયિકતાલીમનામાધ્યમથીસ્વ વ્યવસાય, મજૂરી, જીવનસ્તર સુધારણા વગેરેમાં મદદરૂપ થાય છે.જેથી આવા લોકોમાં આર્થિક સશક્તિકરણ આવે છે.

સ્વ સહાય જૂથ (SHG) યોજનાની શરૂઆત મહાત્મા ગાંધીના ગ્રામ વિકાસના સિદ્ધાંતો પર આધારિત હતી, પરંતુ આ યોજનાને વૈશ્વિક સ્તરે પ્રોત્સાહિત કરીઅને વિકસાવવાનું મુખ્ય કાર્ય નવીનચંદ્રપાટી અને ડબલ્યુ.આર. બીસ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. આ યોજના ખાસ કરીને મહિલાઓના આર્થિક સશક્તિકરણ માટે હદય સમાનમાનવામાં આવે છે, જેમાં તેમને જુથબધ્ધ રીતે નાણાકીય સેવાઓ અને સશક્તિકરણ પ્રદાન કરવામાં આવે છે.

“સ્વ સહાયક યોજના” (Self Help Group Scheme) ના પિતા તરીકે ડૉ. મોહમ્મદ યુસુફ (Dr. Muhammad Yunus) ને માનવામાં આવે છે. તેઓ બાંગલાદેશનાસમાજસેવી અને “ગ્રામીન બેંક”ના સ્થાપક છે, જેમણે ગરીબી દૂર કરવા માટે સ્વસહાયકગ્રુપનામાધ્યમથી અનોખી પહેલ કરી.

સ્વ સહાય જૂથ (SHG) યોજનાની કાર્યપ્રણાલી સામાન્ય રીતે નીચે મુજબ હોય છે:

1. **સમૂહ રચના:** પ્રેમ અને વિશ્વાસ આધારિત ગ્રુપ બનાવવામાં આવે છે, જે સામાન્ય રીતે 10-20 મહિલાઓનો સમૂહ હોય છે. આ ગ્રુપમાંસભ્યોએ એકબીજા પર આધાર રાખીને એકબીજાને અનુકૂળ સહકાર પ્રદાન કરવો હોય છે.

2. **જ્ઞાન અને તાલીમ**: ગ્રુપનાસભ્યોને વૃદ્ધિ, આત્મ નિર્ભરતા અને કાર્યક્ષમતા માટે ટ્રેનિંગ આપવામાં આવે છે. આ તાલીમોમાં નાણાકીય યોજના, કૌશલ્ય વિકાસ, વ્યવસાયિક વિચારધારા, અને વ્યવસ્થાપન કૌશલ્ય સામેલ કરવામાં આવેછે.
3. **સંચય અને નાણાકીય વ્યવસ્થા**: સ્વ સહાય જૂથોનાસભ્યોએ નાણા જમા કરવાનો પ્રારંભ કરે છે. આના દ્વારા સભ્યોએ પોતાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે સંસાધનોઉભા કરે છે, જેમ કે સૂક્ષ્મ રોકાણ, લોન પ્રાપ્ત કરવી, અને નાણાંની બચત માટે કાયમી ફંડ બનાવી રાખવો.
4. **લોન**: સભ્યોએ સામાન્ય રીતે પ્રાથમિક રીતે સંચયમાંથી નાની લોન લેવી અને પોતાના વેપાર અથવા અન્ય આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરવો. આ લોન વ્યાજ વગર અથવા ઓછા વ્યાજ પર ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે છે.
5. **વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિ**: જૂથનાસભ્યોએ સામાન્ય રીતે પરસ્પર સહકારથી નાની વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ અથવા કૃષિ ક્ષેત્રમાં રોકાણ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. આથી, તેઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર બની શકે છે. અને કુટુંબમાં પોતાનો આર્થિક ફાળો આપી શકે છે.
6. **સમુહ નિયંત્રણ**: આ પ્રકારના જૂથોને સામાન્ય રીતે પરિચિત કામ કરવાની રીત, નિયમો અને જવાબદારીઓ પર કામ કરવાનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે, જેથી ગ્રુપના સભ્યો ગ્રુપની બધી કામગીરી સમાંતર રીતે કરી શકે.

સ્વ સહાય જૂથનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે સમાજના આર્થિક રીતે નબળા તથા પછાતવર્ગોને પોતાની આર્થિક સ્થિતિને સુધારવા માટે સક્ષમ અને આત્મનિર્ભર બનાવવું.

સ્વ સહાય જૂથ યોજના (Self Help Group – SHG) એ ભારત સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવતી એક મહત્વપૂર્ણ યોજના છે, જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મુશ્કેલીમાં રહેલ લોકો અને અત્યંત દયાળુ તથા ગરીબનીશ્રેણીમાં આવતાવ્યક્તિઓને આર્થિક રીતે મજબૂત બનાવવા અને એમના સામાજિક અને આર્થિક અધિકારોની રક્ષા કરવાનોછે. આ યોજના દ્વારા, ગ્રામીણ અને નગર વિસ્તારમાં રહેનારા લોકોએ એક જૂથબનાવી એકબીજાને મદદ કરીને પોતાનું ધંધો અથવા વ્યવસાય શરૂ કરવા માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિનું નિર્માણ કરવામાં આવે છે.

સ્વ સહાયક યોજનાનું મહત્વ:

1. **આર્થિક સશક્તિકરણ**: આ યોજનાનું મુખ્ય ઉદ્દેશ લોકોના આર્થિક સશક્તિકરણ માટે છે. સ્વ સહાય જૂથો (SHGs) દ્વારા સભ્યો નાની નાની બચત કરે છે અને એકબીજાની મદદથી લોન મેળવીને પોતાના ધંધામાં રોકાણ કરી શકે છે. અને પોતાની આર્થિક પરિસ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

2. **સમુહમાંસશક્તિ**: આ યોજના દ્વારા, લોકો એકબીજાને મદદ કરે છે અને જૂથમાં કાર્યશક્તિ અને સહકાર મેળવતા, તેઓ સામાજિકઅને આર્થિક રીતે વધુ સશક્ત બને છે.
3. **વ્યાવસાયિક તક**:સ્વ સહાય જૂથોનેમુખ્યસાધન બનાવીને, લોકોમાં સામાન્ય હોય અને કાર્ય કુશળ હોય તેવી વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ જેમ કે ઘરગથ્થુઉત્પાદનો, કૃષિ, હસ્તકલા વગેરે માટે એક પ્લેટફોર્મ ઉપલબ્ધ થાય છે.
4. **લોન પ્રદાન**:સ્વ સહાય જૂથોદ્વારા નહિવત કે ઓછા વ્યાજ દર પર લોન આપવામાં આવે છે, જેના દ્વારા લોકો કોઈપણ પ્રકારના વ્યવસાય માટે નાણાં ભંડોળ મેળવી શકે છે. જે વ્યવસાય માટે ખૂબ અગત્યનું હોય છે.
5. **સામાજિક ફેરફાર**: આ યોજનાઓથી, સમાજના નીચલા વર્ગને મજબૂતી મળી રહી છે, જેમાં ખાસ કરીને મહિલાઓનાસશક્તિકરણ માટે ખૂબ મદદરૂપ થઈ રહી છે.સમાજના નીચલા વર્ગના અને પછાત વર્ગના લોકો આર્થિક રીતે સશક્ત થાય છે અને ઉચ્ચ વર્ગના લોકોની સમકક્ષ બની શકે છે.
6. **સમસ્યા ઉકેલ:**કૌટુંબિક સમસ્યાઓ અથવા સામાજિક સમસ્યાઓ જૂથમાં સભ્યો એકબીજાને આદાન પ્રદાન કરે છે, જેથી જૂથમાં તે લોકોને સહયોગ અને તે લોકોની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ તથા ઉકેલ અને સહકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે, સ્વ જૂથ યોજના ગ્રામીણ અને નગર વિસ્તારોમાં સમાજનાનબળા, પછાત અને નિમ્ન તથા ગરીબવર્ગોને પોતાનું જીવન સુધારવા માટે મજબૂત આધાર આપે છે.

સ્વ સહાયક યોજના (Self Help Groups - SHG) એ સામાન્ય રીતે નિમ્ન અને ગરીબ વર્ગના લોકોને આર્થિક સહાય અને સામાજિક સુરક્ષા પ્રદાન કરવા માટે ચલાવવામાં આવતી એકમહત્વકાંક્ષી યોજના છે. આ યોજનાના લાભ નીચે દર્શાવેલા છે:

1. **આર્થિક સશક્તિ**: આ યોજના દ્વારા ગરીબ અને જરૂરિયાતમંદ લોકો, ખાસ કરીને મહિલાઓ, તેમના નાના નાનાજૂથોમાં રહીને નાણાકીય લોન મેળવીને પોતાના રોજગાર માટે મદદ મેળવી શકે છે.
2. **બચત અને નાણાંકીય સંચાલન**: આ યોજનામાં લોકો પોતાના ગ્રુપમાં મળીને ભેગી થયેલ રકમ બચાવતાં હોય છે. આ તેમને નાણાંકીય સંચાલન અને બચતના મહત્વ વિશે શીખવે છે.
3. **ઋણ ઉપલબ્ધતા**: સ્વ સહાય જૂથદ્વારા લોકોને નીચા વ્યાજ દર પર નાણાં આપવા માટે પ્રારંભિક નાણાકીય મદદ મેળવી શકે છે. આ દ્વારા સ્વ વ્યવસાય અને નાના નાના આર્થિકવ્યવસાયો માટે મદદ મળી શકે છે.

4. **સામાજિક અને સામૂહિક શક્તિ**: સ્વ સહાય જૂથોમાં લોકો ખાસ કરીને મહિલાઓ હળીમળીને કામ કરે છે, જેનાથી સામાજિક એકતા અને સહયોગ વધે છે.
5. **સશક્તિકરણ**: સ્વ સહાયથી યોજનાખાસ કરીને મહિલાઓ માટેછે. આ યોજના જોડાયેલસભ્યોનેસ્વતંત્રતા અને પોતાનું કામ કરવાની તક પ્રદાન કરે છે, જે તેમને સશક્ત બનાવે છે.
6. **શિક્ષણ અને તાલીમ**: અનેકસરકારી અને બિનસરકારીસંસ્થાઓ દ્વારા આ યોજનામાં જોડાયેલાસભ્યોનેવ્યવસાયલક્ષી, નાણાંકીય સંચાલન, અને અન્ય જરૂરિયાતમંદકૌશલ્યો અંગે તાલીમ આપવામાં આવે છે.

આ યોજનાનો લાભ સમાજનાપછાત, નિમ્ન અને ગરીબ વર્ગના લોકો માટે ખુબજ મહત્વપૂર્ણ છે. આ યોજના આવા લોકો માટે એક આશાવાદઉભો કરે છે. અને સમાજમાં આર્થિક અને સામાજિક અસમાનતા દૂર કરવા માટે એક મહત્વકાંક્ષી યોજના પુરવાર થાય છે.

आधुनिकसमये अष्टाङ्गयोगस्य महत्त्वम्।

जानी ऋत्विककुमारः जितेन्द्रभाई
शोधच्छात्रः / JRF
श्रीसोमनाथसंस्कृतविश्वविद्यालयः, वेरावलम्

कः अष्टाङ्गयोगः इति विज्ञापयितुम् अहं मन्ये न काऽपि आवश्यकता। यतो हि साम्प्रतकाले योगस्य प्रचारः प्रसारश्च सम्पूर्णेऽपि विश्वे व्यापकतया अस्ति एव। किन्तु प्राचीनकाले योगस्य एतादृशः प्रचारः प्रसारश्च न आसीत्। पुराकाले योगाचार्याः योगं गुप्तरूपेण स्थापयन्ति स्म। यः योगस्य अधिकारी भवति तस्य कृते एव योगस्य गुप्तरहस्यानि उद्घाटयन्ति स्म। अतः योगस्य बीजं तु आप्राचीनकालाद् एव विद्यते तथा च अधुनापि अस्ति एव।उक्तम् अपि श्रीमद्भगवद्गीतायां यत् –

"इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्॥"[1]

पुराकाले तथा च साम्प्रतकालेऽपि योगस्य विभिन्नप्रकाराः आसन् वर्तन्ते च। अस्माकं संस्कृतसाहित्ये तथा च शास्त्रेषु योगस्य विभिन्नप्रकाराणां चर्चा विहिता अस्ति। यथा – क्रियायोगः, ध्यानयोगः, राजयोगः, भक्तियोगः, अष्टाङ्गयोगः, हठयोगः, लययोगः, नादयोगः इत्यादयः.....

एतेषु विभिन्नप्रकारेषु साम्प्रतकाले अष्टाङ्गयोगस्य प्रचलनम् अधिकं वर्तते। अष्टाङ्गयोगः अर्थात् अष्ट अङ्गानि यस्मिन् योगे सः योगः विद्यतेअष्टाङ्गयोगः। नैतिकतां परिपालयितुम्, अनुशासनस्य पालनाय, शारीरिकस्वास्थ्यस्य लाभाय, मानसिकसंतुलनस्य कृते तथा च आध्यात्मिकोन्नतेः प्राप्तये अष्टाङ्गयोगः आधुनिककाले अमृततुल्यो विद्यते। अष्टाङ्गयोगस्य कृते महर्षिपतञ्जलिः स्वग्रन्थे योगसूत्रे एकं सूत्रं लिखति।

"यमनियमाऽऽसनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि॥"[2]

[1]श्रीमद्भगवद्गीता ४/१
[2]योगसूत्रम् २/२९

यमः, नियमः, आसनम्, प्राणायामः, प्रत्याहारः, धारणा, ध्यानम्, समाधिः एतानिअष्ट साधनानि अष्टाङ्गयोगरूपेण सुविख्यातानि एव सन्ति लोके। एतेषु यमस्य पञ्चभेदाः विद्यन्ते। यथा –

“अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः॥”[3]

एवमेव नियमस्य अपि पञ्चभेदाः सन्ति। यथा –

“शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः॥”[4]

अत्र प्रत्येकं साधनस्य सामान्यज्ञानाय सर्वेषाम् अपि साधनानां सूत्राणि वा लक्षणानि अधो दीयन्ते।

“स्थिरसुखमासनम्॥”[5]

“तस्मिन् सति श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदः प्राणायामः॥”[6]

“स्वविषयासम्प्रयोगे चित्तस्वरूपानुकार इवेन्द्रियाणां प्रत्याहारः॥”[7]

“देशबन्धश्चित्तस्य धारणा॥”[8]

“तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानम्॥”[9]

“तदेवार्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिव समाधिः॥”[10]

एतानि अष्टाङ्गयोगस्य अष्ट अङ्गानि सन्ति येषाम् अभ्यासः, उपयोगः वा साधनम् इदानींतनकाले बहु व्यापकतया जायमानो वर्तते। किन्तु एका जिज्ञासा भवति यत् अष्टाङ्गयोगस्य एव प्रचारः प्रसारश्च किमर्थम् अधिकः इति जिज्ञासायां सत्याम् उत्तरम् विद्यते यत् अष्टाङ्गयोगस्य प्रत्येकं साधनं मानवस्य कृते लाभाय अस्ति। यथा – यमः अर्थात् नैतिकानुशासनम्। अहिंसा-सत्य-अस्तेय-ब्रह्मचर्य-अपरिग्रहरूपयमैः व्यक्तिः स्वस्य नैतिकं विकासं कर्तुं शक्नोति। तथैव, नियमः अर्थात् आत्मानुशासनम्। शौच-संतोष-तपः-स्वाध्याय-ईश्वरप्रणिधानरूपनियमैः

[3]योगसूत्रम् २/३०
[4]योगसूत्रम् २/३२
[5]योगसूत्रम् २/४६
[6]योगसूत्रम् २/४९
[7]योगसूत्रम् २/५४
[8]योगसूत्रम् ३/१
[9]योगसूत्रम् ३/२
[10]योगसूत्रम् ३/३

व्यक्तिः स्वस्य अनुशासनस्य विकासं तथा च स्वस्य उपरि आत्मसंयमं स्थापयितुं शक्नोति। आसनम् अर्थात् शारीरिकस्थिरता। योगासनानि शरीरं स्वस्थं, मार्दवम्, ऊर्जायुक्तं च कुर्वन्ति। योगासनानि आधुनिकजीवनशैलीसम्बद्धानां रोगाणां प्रशमने सहायकानि भवन्ति। प्राणायामः अर्थात् श्वासस्य नियन्त्रणम्।प्राणायामः मानसिकचापं निवारयति, श्वसनतन्त्रं सुदृढं करोति। तथा च ऊर्जायाः सन्तुलनं च कर्तुं प्राणायामः सहायको भवति। प्रत्याहारः अर्थात् इन्द्रियनिग्रहः। अद्यतनयुगे यः दूरभाषयन्त्रस्य अतिक्रान्तः उपयोगः विद्यते तेन कारणेन या मानसिकचञ्चलता च दृश्यते, तां चञ्चलतां नियन्त्रयितुम् इन्द्रियनिग्रहः आवश्यकः अतः प्रत्याहारस्य आधुनिककाले महती आवश्यकता विद्यते। धारणा अर्थात् एकाग्रता। ध्यानस्य योग्यतां प्राप्तुं तथा च ध्यानस्य क्षमतां वर्धयितुं धारणा एकं महत्त्वपूर्णम् अङ्गम् अस्ति। धारणाद्वारा कार्यक्षमता तथा स्मरणशक्तिश्च वर्धते। ध्यानम् अर्थात् मनोविलयनम्। ध्यानं मानसिकशान्तेः, चापप्रबन्धस्य, आत्मविश्लेषणस्य कृते सहायकः हेतुः अस्ति। तथा च अन्तिमम् अङ्गम् अस्ति समाधिः, समाधिः अर्थात् दुःखत्रयनिवृत्तिः अर्थात् मोक्षः। समाधिः आधुनिकव्यस्तजीवनशैलीमध्ये मानसिकीं स्थिरतां प्रददाति। तथा च आत्मज्ञानस्य कृते समाधिः महत्त्वपूर्णम् अङ्गम् अस्ति। आधुनिककाले समाधिना आन्तरिकशान्तिः संतोषश्च प्राप्यते।

आधुनिककाले अष्टाङ्गयोगाभ्यासेन के के लाभाः भवितुम् अर्हन्ति इति विषये यदि जानीमः तर्हि मुख्यरूपेण शारीरिकस्वास्थ्यलाभः, मानसिकस्वास्थ्यलाभः, कार्यक्षमतायाः उत्पादकशक्तेश्च वृद्धिः तथा च सामाजितनैतिकविकासः इत्यादयः लाभाः अष्टाङ्गयोगाभ्यासेनभवितुम् अर्हन्ति।

अष्टाङ्गयोगस्य यदि नियमितम् अभ्यासं कोऽपि करोति तर्हि रोगप्रतिरोधकशक्तेः वृद्धिः भवति। येन हृदयरोगः, मधुमेहः, रक्तचापः, स्थूलता इत्यादयः विश्वव्यापकाः रोगाः निवार्यन्ते। ध्यानं प्राणायामश्च मानसिकचापम्, अवसादं, चिन्तां च दूरीकुरुतः। योगध्यानाभ्यां एकाग्रता वर्धते। वर्धितायाम् एकाग्रतायां कार्यक्षमता वर्धते। वर्धितायांकार्यक्षमतायां निर्णयक्षमता तथा निर्णयसामर्थ्यं च वृद्धिं प्राप्नोति। यमनियमयोः पालनेन व्यक्तिः सामाजिककुशला भवति। तथा च यमनियमाभ्यां व्यक्तौ नैतिकमूल्यानि जीवनमूल्यानि

सामाजिकमूल्यानि च वर्धन्ते। तेन सा व्यक्तिः स्वकर्तव्यं स्वदायित्वम् उचितरीत्या विज्ञाय स्वात्मनः समाजस्य च कृते प्रवृत्ता भवति।

निष्कर्षः –

अष्टाङ्गयोगः आधुनिकजीवनशैलीसम्बद्धानां शारीरिकमानसिकसमस्यानां च शारीरिकमानसिकविघ्नानां च दूरीकरणाय उत्तमः सुलभः उपायः साम्प्रतकाले सम्पूर्णेऽस्मिन् विश्वे सुप्रसिद्धः औषधभूतः उपायः अभ्यासः च स्वीकृतः। अस्य नित्याभ्यासेन व्यक्तेः न केवलं शारीरिकः न केवलं मानसिकः अपि तु सर्वाङ्गीणः विकासः भवति। अष्टाङ्गयोगेन मनुष्याणां जीवनं संतुलितं स्वास्थ्यकरं सकारात्मकं च भवति एव। अतः अष्टाङ्गयोगस्य अभ्यासः मनुष्यैः प्रतिदिनं अनिवार्यरूपेण कर्तव्य एव।

Prime Minister Employment Generation Programme and Other Credit Support Schemes

Prof. Kamlesh M. Goswami
Assistant Professor
Shri H.S.Shah College of Commerce, Modasa

Prime Minister Employment Generation Programme and Other Credit Support Schemes
1.1 Prime Minister Employment Generation Programme(PMEGP)
1.2 Credit Guarantee Trust Fund for Micro & Small Enterprises (CGTMSE)
1.3 Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC)
1. Prime Ministers Employment Generation Programme, PMEGP
Scheme for providing financial assistance to set up new enterprises under PMEGP

1.1. Prime Minister's Employment Generation Programme (PMEGP)

<table>
<tr><td>Related Scheme</td><td>Prime Minister Employment Generation Programme (PMEGP)</td></tr>
<tr><td>Description</td><td>PMEGP is a major credit-linked subsidy programme aimed at generating self-employment opportunities through establishment of micro-enterprises in the non-farm sector. The scheme is implemented by Khadi and Village Industries Commission (KVIC) functioning as the nodal agency at the national level. At the state level, the scheme is implemented through State KVIC Directorates, State Khadi and Village Industries Boards (KVIBs), District Industries Centres (DICs) and banks.</td></tr>
<tr><td>Nature of assistance</td><td>I) For setting up of new micro enterprise (units)
The maximum cost of the project/unit admissible in manufacturing sector is ₹ 50 lakh and in the business/service sector, it is ₹ 20 lakh.
<table>
<tr><th>Categories of beneficiaries under PMEGP (for setting up of new enterprises)</th><th>Beneficiary's contribution (of project cost)</th><th>Rate of Subsidy (of project cost)</th></tr>
<tr><td>Area (location of project/unit)</td><td></td><td>Urban Rural</td></tr>
<tr><td>General Category</td><td>10%</td><td>15% 25%</td></tr>
<tr><td>Special Category (including SC,ST,OBC ,Minorities, Women, Ex-Servicemen, Transgenders, Differently abled, NER, Aspirational Districts, Hill and Border areas(as notified by the Government) etc.</td><td>05%</td><td>25% 35%</td></tr>
<tr><td>II) 2nd Loan for upgradation of existing</td><td colspan="2"></td></tr>
</table></td></tr>
</table>

<table>
<tr><td></td><td>
<table>
<tr><td>PMEGP/MUDRA units
The maximum cost of the project/unit admissible for Margin Money subsidy under Manufacturing sector for upgradation is Rs. 1.00 crore.The maximum cost of the project/unit admissible for Margin Money subsidy under Business/Service sector for upgradation is Rs. 25 lakh.</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Categories of beneficiaries under PMEGP (for upgradation of existing units)</td><td>Beneficiary’s contribution (of project cost)</td><td>Rate of Subsidy (of project cost)</td></tr>
<tr><td>All Categories</td><td>10%</td><td>15%
(20% in NER and Hill States)</td></tr>
</table>
</td></tr>
<tr><td>Who can apply?</td><td>Any individual, above 18 years of age. At least VIII standard pass for projects costing above Rs.10 lakh in the manufacturing sector and above Rs. 5 lakh in the business / service sector. Existing units (under PMRY or any other scheme of Government of India or State Government) and the units that have already availed Government Subsidy under any other scheme of Government of India or State Government are NOT eligible. Existing units (PMEGP/REGP/MUDRA) are eligible for 2nd Loan.</td></tr>
<tr><td>How to apply?</td><td>The beneficiaries can apply for loan under the Scheme only through PMEGP e-portal (http://www.kviconline.gov.in/pmegpeportal/jsp/pmegponline.jsp). For further detail about the scheme, beneficiaries may contact the nearest KVIC/KVIB/DIC offices and the website
https://www.kviconline.gov.in The beneficiaries may apply through offline mode by submitting physical applications to implementing agencies. Physical applications are available in 11 regional languages viz. Assamese, Malayalam, Odia, Punjabi, Tamil, Gujarati, Marathi, Bengali, Telugu and Kannada. Beneficiaries can download the physical forms from the
website: https://www.kviconline.gov.in/pmegpeportal/jsp/offlineform.jsp</td></tr>
<tr><td>Whom to contact</td><td>Joint CEO (PMEGP), KVIC, Mumbai

Ph: 022-26711017
Email: rajanbabu.kvic@gov.in</td></tr>
<tr><td colspan="2">Revised Guidelines Download Scheme Guidelines (English)</td></tr>
</table>

Revised Guidelines Download Scheme Guidelines (Hindi)
Guidelines for 2nd Fin. Assistance under PMEGP for Expansion of the Existing Successful PMEGP/MUDRA units (English) (Hindi)

1.2. Credit Guarantee Trust Fund for Micro & Small Enterprises (CGT SME)

1.3. Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC)

Related Scheme	Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC)
Description	The Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC) Scheme is an important mechanism of funding khadi programme undertaken by khadi institutions. It was introduced to mobilise funds from banking institutions for filling the gap between the actual fund requirements and availability of funds from budgetary sources.
Nature of assistance	Under the ISEC Scheme, credit at a concessional rate of interest of 4% per annum for working capital, is made available as per the requirement of the institutions. The difference between the actual lending rate and 4% is paid by the Central Government through KVIC to the lending banks.
Who can apply?	The Khadi institutions, having valid Khadi certificate and sanctioned khadi programme.The Institutions registered with the KVIC/State Khadi and Village Industries Boards (KVIBs) can avail of financing under the ISEC Scheme, the Scheme supports only the khadi and the polyvastra sector.
How to apply?	The Khadi institutions will apply to the financing bank for working capital alongwith the ISEC certificate issued by KVIC. Based on the working capital sanctioned, financing bank will raise the reimbursement claim to the nodal branch for the differential interest rate over and above 4%.
Whom to contact	Dy. CEO, KVIC Ph: 022-26710021 Email: kvicecr@gmail.com

Credit Guarantee Scheme for Micro & Small Enterprises:
Ministry of MSME started Credit Guarantee Scheme for Micro & Small Enterprises (MSEs) in the year 2000. In order to implement the Credit Guarantee Scheme, Credit Guarantee Fund Trust for Micro & Small Enterprises (CGTMSE) was setup by the Ministry of MSME, GoI and SIDBI. Credit Guarantee Scheme aims to facilitate access to credit for un-served and under-served MSE segment of MSME Sector, making availability of credit from conventional lenders to new

generation entrepreneurs and under privileged that lack supporting their loan proposal with collateral security and/or third party guarantee.

Over past two decades, CGTMSE has established itself as an important institution endeavoring to increase the flow of credit to MSEs segment without the hassle of collateral security. With effect from 01.04.2023, this scheme facilitates collateral free credit support of upto Rs. 5 crore to MSEs, extended by the CGTMSE's Member Lending Institutions.

To know more about the detailed guidelines, check out: https://cgtmse.in

1.3. Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC)

Related Scheme	Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC)
Description	The Interest Subsidy Eligibility Certificate (ISEC) Scheme is an important mechanism of funding khadi programme undertaken by khadi institutions. It was introduced to mobilise funds from banking institutions for filling the gap between the actual fund requirements and availability of funds from budgetary sources.
Nature of assistance	Under the ISEC Scheme, credit at a concessional rate of interest of 4% per annum for working capital, is made available as per the requirement of the institutions. The difference between the actual lending rate and 4% is paid by the Central Government through KVIC to the lending banks.
Who can apply?	The Khadi institutions, having valid Khadi certificate and sanctioned khadi programme.The Institutions registered with the KVIC/State Khadi and Village Industries Boards (KVIBs) can avail of financing under the ISEC Scheme, the Scheme supports only the khadi and the polyvastra sector.
How to apply?	The Khadi institutions will apply to the financing bank for working capital alongwith the ISEC certificate issued by KVIC. Based on the working capital sanctioned, financing bank will raise the reimbursement claim to the nodal branch for the differential interest rate over and above 4%.
Whom to contact	Dy. CEO, KVIC Ph: 022-26710021 Email: kvicecr@gmail.com

How to Online Register MSMEs in India

Dr. Rajeshkumar Amrutlal Shrimali
Assistant Professor
Shri H.S.Shah College Of Commerce, Modasa

Introduction

Industries are the chief supporters of any country's economy, especially MSMEs, which are also referred to as Small Scale Industries. In India, MSMEs are provided various benefits to ensure their orderly development. The Indian government has introduced a framework for registering and classifying small industries into three different categories i.e. Micro, Small and Medium. MSMEs can therefore register in their respective categories to avail the benefits granted by the government. This article will give you an in-depth understanding of eligibility criteria, documents required and the registration process for MSMEs.

1. 1. Introduction
2. 2. Classification of MSMEs
3. 3. MSME – Udhyam Registration
    1. 3.1. Documents Required
    2. 3.2. Eligibility Criteria
4. 4. Benefits of MSME Registration
5. 5. Cost of MSME Registration

Classification of MSMEs

The MSME classification was recently revised by the Government. The revised classification is based on the investment and turnover of the concurrent entity, which is as follows:

MSME Category	Investment in P&M	Annual Turnover
Micro	Upto Rs. 1 Cr	Upto Rs. 5 Cr
Small	Upto Rs. 10 Cr	Upto Rs. 50 Cr
Medium	Upto Rs. 50 Cr	Upto Rs. 250 Cr

MSME – Udhyam Registration

Registration of MSMEs is also known as Udhyam Registration and the government portal through which registration is applied is called the Udhyam Portal. All the entities which satisfy the criteria can apply for registration through this portal. The registration process is fully digital. There is no mandatory requirement for MSMEs to obtain this registration. However, registration is advised because it provides various benefits such as tax benefits, credit facilities and many more..

Documents Required

As previously mentioned the registration process is fully digital and therefore there is no requirement for uploading any documents. However, you still need the following information and documents:

- Aadhar Card
    - Proprietorship Firm: Aadhar number of the proprietor

  - Partnership Firm: Aadhar number of the managing partner
  - HUF: Aadhar number of the Karta
  - Company/LLP: Aadhar number of the organisation or authorised signatory
  - Cooperatives/Societies/Trusts: Aadhar number of the organisation or authorised signatory
- PAN Card
- GSTIN if applicable
- Identity and Address Proof of the Applicant.
- Photograph of the Applicant
- Following Documents related to the Business entity:
  - Address Proof of working premise.
  - In the case of a Self-owned property, a sale deed is required
  - In the case of rented property, a rent Agreement along with NOC from the owner is required.
  - Bank-related documents.
  - In the case of a Partnership, a firm partnership deed is required.

Eligibility Criteria

All the entities are eligible for MSME registration, irrespective of their engagement in manufacturing, service, wholesale, retail or other processes provided they fulfil the MSME classification criteria. The eligibility for MSME registration is solely dependent on the annual turnover and investment of the concerned entity. Therefore all the entities are eligible for MSME registration including the following:

1. Individuals, Startups, Entrepreneurs, Owners of businesses
2. Private and Public Companies
3. Sole proprietorship and Partnership firm
4. Limited Liability Partnerships (LLPs)
5. Self Help Groups (SHGs)
6. Societies and Co-operatives
7. Trusts

Benefits of MSME Registration

The registration of an entity as an MSME through the Udhyam portal provides various advantages. Some of the advantages are mentioned below:

1. **Preferencing:** MSME can undertake government tenders with ease as the Udyam Portal is integrated with the e-Marketplace, where central as well as state governments are posted.
2. **Tax Benefits:** Through this registration businesses can get direct tax exemption during their early year.
3. **Collateral Free Loans:** A government authorised collateral free credit is made available to all small & micro businesses, which ensures funds to micro and small enterprises.
4. **Lower Interest Rate:** Enterprises registered under MSME are given the OverDraft benefit of 1%. They can also have the benefit of lower interest rates for business loans as well.
5. **Reimbursement for Certification:** The registered MSME can seek reimbursement of the cost of ISO certification and various other eligible certifications.
6. **Protection Against Delayed Payments:** MSMEs are empowered to collect interest on the deferred payments from the buyer’s side.

7. **International Trade Fairs Benefits:** Various benefits are provided concerning the tariffs are provided to registered MSMEs. They are given preferential treatment for International Trading.
8. **Stamp Duty And Registration Fees Waiver:** All new industrial units containing MSME Registration & expansions will be exempted from payments of Stamp Duty & Registration fees in India.
9. **Subsidies:** All Enterprises, having MSME Registration can have the following subsidies as per the scheme:
    1. Bar Code Registration subsidy
    2. 50% subsidy for patent registration
    3. concessional electricity bills
    4. NSIC Performance And Credit Rating Subsidy.
    5. Industrial Promotion Subsidy
    6. 15% CLCSS Subsidy for purchasing plant & machinery

Cost of MSME Registration

There are no government fees for the MSME registration. The government has made this framework keeping in mind the budget constraints of MSMEs. This zero-cost registration process ensures the development of the MSME sector and promotes entrepreneurship which results in the overall development of the country, through boosted economy and employment generation.

However, there are various professional service providers, who assist in the registration process and make it smooth and hassle-free for you. Their service cost ranges from Rs. 2000 to 10000, which depends on various factors such as expertise and experience of professionals.

Waste Management in India: Current Practices, Challenges, and Future Prospects

Vaishaliben K. Makwana
Assistant professor,(GES- II)
Department :Economics
Government Arts and Commerce College,Kathlal
Dist: Kheda

Abstract

Waste management in India presents a multifaceted challenge due to rapid urbanization, population growth, and inadequate infrastructure. This paper reviews the current state of waste management in India, examines the key challenges, evaluates existing strategies, and proposes recommendations for future improvements. The findings highlight the need for an integrated waste management approach, enhanced policy frameworks, and community engagement to address the country's complex waste management issues effectively.

1. Introduction

India, with its burgeoning population and accelerating urbanization, faces significant challenges in managing the ever-increasing volumes of waste generated. Effective waste management is crucial for public health, environmental sustainability, and economic development. This paper explores the current practices in waste management in India, identifies major challenges, and discusses strategies to improve the system.

2. Current State of Waste Management

2.1. Types of Waste

Waste in India can be broadly categorized into municipal solid waste (MSW), industrial waste, hazardous waste, and biomedical waste. Municipal solid waste includes household waste, commercial waste, and construction debris, while industrial waste comprises by-products from manufacturing processes. Hazardous waste includes chemicals and toxic materials, and biomedical waste pertains to waste generated from healthcare facilities.

2.2. Waste Generation and Composition

India generates approximately 62 million tonnes of municipal solid waste annually, with urban areas contributing the majority. The composition of waste typically includes organic waste (50-60%), recyclables (20-30%), and non-recyclable and hazardous waste (10-20%).

2.3. Collection and Segregation

Waste collection and segregation practices vary widely across India. In many urban areas, waste collection is managed by municipal authorities, while in rural areas, waste management often relies on informal systems. Segregation at source is limited, leading to inefficiencies in recycling and treatment.

2.4. Treatment and Disposal

Treatment and disposal methods include landfill disposal, incineration, composting, and recycling. Landfills are the most common disposal method, but they face issues such as limited space and environmental concerns. Incineration is used in some cities but is often met with resistance due to air pollution concerns. Composting and recycling are promoted but are not yet widespread.

3. Key Challenges in Waste Management

3.1. Infrastructure Deficiencies

Inadequate infrastructure for waste collection, segregation, and treatment is a major challenge. Many cities lack efficient waste management systems, leading to unsightly waste dumps and pollution. Insufficient investment in modern waste management technologies exacerbates the problem.

3.2. Informal Sector Involvement

The informal sector plays a significant role in waste collection and recycling but operates without formal recognition or support. This sector, while essential for recycling efforts, often faces challenges related to safety, working conditions, and integration into formal waste management systems.

3.3. Public Awareness and Participation

Public awareness regarding waste segregation and recycling is often low. Without active participation from citizens, waste management efforts face significant hurdles. Educational campaigns and community involvement are crucial for improving waste management practices.

3.4. Policy and Regulatory Gaps

Although India has several policies and regulations governing waste management, their implementation is inconsistent. The absence of stringent enforcement mechanisms and coordination between different levels of government hampers the effectiveness of waste management strategies.

4. Existing Strategies and Policies

4.1. National Policies

The Indian government has implemented various policies to address waste management issues, including the National Environmental Policy (2006), the Solid Waste Management Rules (2016), and the Swachh Bharat Mission (2014). These policies emphasize waste segregation, recycling, and cleanliness.

4.2. Waste-to-Energy Projects

Waste-to-energy projects aim to convert waste into useful energy sources. Several pilot projects have been established, focusing on converting municipal solid waste into electricity or heat. However, these projects face challenges related to high costs and technical feasibility.

4.3. Extended Producer Responsibility (EPR)

EPR is a policy approach that holds producers responsible for the entire lifecycle of their products, including disposal. India has introduced EPR for certain products such as plastic and electronic waste, encouraging producers to manage the end-of-life phase of their products.

4.4. Community-Based Initiatives

Community-based initiatives, such as waste management programs led by local non-governmental organizations (NGOs) and resident welfare associations (RWAs), play a crucial role in improving waste management practices at the grassroots level. These initiatives often focus on promoting segregation, composting, and recycling.

5. Future Prospects and Recommendations

5.1. Enhancing Infrastructure

Investing in modern waste management infrastructure is essential for improving waste collection, segregation, and treatment. Developing state-of-the-art recycling facilities, composting units, and waste-to-energy plants can significantly enhance waste management efficiency.

5.2. Strengthening Policies and Regulations

Strengthening the implementation of existing policies and introducing new regulations can address the gaps in waste management. Ensuring stringent enforcement, promoting transparency, and encouraging public-private partnerships can improve policy effectiveness.

5.3. Promoting Public Awareness and Participation

Increasing public awareness through educational campaigns and community engagement is crucial for improving waste management practices. Encouraging citizen participation in waste segregation and recycling can lead to better waste management outcomes.

5.4. Supporting the Informal Sector

Integrating the informal sector into the formal waste management system can enhance recycling efforts and improve working conditions. Providing training, resources, and support to informal waste workers can lead to more efficient waste management.

6. Conclusion

Effective waste management in India requires a comprehensive approach that addresses infrastructure deficiencies, engages the informal sector, promotes public awareness, and strengthens policies and regulations. By focusing on these areas and implementing innovative solutions, India can improve its waste management system and contribute to environmental sustainability and public health.

References

- Ministry of Environment, Forest and Climate Change, Government of India. (2023). Solid Waste Management Rules.
- Central Pollution Control Board (CPCB). (2023). Annual Report on Solid Waste Management.
- Swachh Bharat Mission. (2023). Guidelines and Achievements.
- Kumar, S., & Gupta, R. (2023). "Challenges in Municipal Solid Waste Management in India: A Review." *Journal of Environmental Management*.
- Reddy, S., & Kumar, P. (2024). "Waste-to-Energy Technologies in India: Opportunities and Challenges." *Renewable Energy Journal*.

This research paper provides a comprehensive overview of the state of waste management in India, addressing key challenges and discussing potential strategies for improvement. It emphasizes the need for an integrated approach and suggests practical recommendations for enhancing waste management practices in the country.

૨૦૨૫૨૦૨-૬ભારતના સરકારના કેન્દ્રીય અંદાજપત્ર :નું આર્થિક વિશ્લેષણ

ડૉ. જીતેન્દ્રકુમાર ખીમજીભાઈ ગજેરા
એમ.એ., એમ.ફિલ., પીએચ.ડી.,
અધ્યક્ષ, અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ ,
શ્રી એમ.બી કોલેજ ઓફ કોમર્સ એન્ડ જી.એમ.એન આર્ટસ કોલેજ દહેગામ તાલુકો,દેહગામ : જીલ્લો :ગાંધીનગર.

મધ્યમ વર્ગના પરિવારોની બચત તેમજ વપરાશને વેગ આપવા માટે, સરેરાશ માસિક આવક 1 લાખ રૂપિયા સુધીની પર કોઈ આવકવેરો આપવો નહીં પડે

- નવી કર વ્યવસ્થામાં પગારદાર વર્ગે વાર્ષિક ₹12.75 લાખ સુધી શૂન્ય આવક વેરો ચુકવવાનો રહેશે
- કેન્દ્રીય અંદાજપત્રએ વિકાસના 4 એન્જિનો તરીકે કૃષિ, MSME, રોકાણ અને નિકાસને ઓળખ્યાં છે
- 1.7 કરોડ ખેડૂતોને લાભ થશે, 'પ્રધાનમંત્રી ધન-ધન્ય કૃષિ યોજના' અંતર્ગત 100 ઓછી કૃષિ ઉત્પાદકતા ધરાવતા જિલ્લાઓને આવરી લેવામાં આવશે
- તુવેર, અડદ અને મસૂર પર વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને "કઠોળમાં આત્મનિર્ભરતા માટેનું મિશન" શરૂ કરવામાં આવશે
- સુધારેલી વ્યાજ સહાય યોજના હેઠળ KCC દ્વારા રૂપિયા 5 લાખ સુધીની લોન
- નાણાકીય વર્ષ 2025માં રાજકોષીય ખાધ 4.8% રહેવાનો અંદાજ, નાણાકીય વર્ષ 2026માં તેને ઘટાડીને 4.4% કરવાનું લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં આવ્યું
- MSMEsને ₹ 5 કરોડથી ₹ 10 કરોડ સુધી ગેરંટી કવર સાથે ક્રેડિટમાં નોંધપાત્ર વધારો કરવામાં આવ્યો
- "મેક ઇન ઇન્ડિયા"ને આગળ ધપાવવા માટે નાના, મધ્યમ અને મોટા ઉદ્યોગોને આવરી લેતું રાષ્ટ્રીય વિનિર્માણ મિશન
- આવનારા 5 વર્ષમાં સરકારી શાળાઓમાં 50,000 અટલ ટિંકરિંગ પ્રયોગશાળાઓ શરૂ કરવામાં આવશે
- હસ્તપ્રતોના સર્વેક્ષણ અને સંરક્ષણ માટે જ્ઞાન ભારતમ મિશનમાં એક કરોડથી વધુ હસ્તપ્રતોને આવરી લેવામાં આવશે
- વીમા માટે FDIની મર્યાદા 74 ટકાથી વધારીને 100 ટકા કરવામાં આવી
- વિવિધ કાયદાઓમાં 100 કરતાં વધુ જોગવાઈઓનું નિરાપરાધીકરણ કરવા માટે જન વિશ્વાસ બિલ 2.0 રજૂ કરવામાં આવશે
- અપડેટ કરેલું આવક વેરા રિટર્ન ભરવાની મુદત બે વર્ષથી વધારીને ચાર વર્ષ કરવામાં આવી
- TCSની ચુકવણીમાં વિલંબનું નિરાપરાધીકરણ કરવામાં આવ્યું
- ભાડા પરના TDSની મર્યાદા રૂપિયા 2.4 લાખથી વધીને રૂપિયા 6 લાખ કરવામાં આવી
- કેન્સર, દુર્લભ અને લાંબાગાળાના રોગોની સારવાર માટે 36 જીવનરક્ષક દવાઓ અને દવાઓ પર BCD મુક્તિ
- IFPD પર BCD 20% સુધી વધારી અને ઓપન સેલ પર 5% સુધી ઘટાડી
- ઘરેલું વિનિર્માણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ઓપન સેલના ભાગો પર BCDમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી

- બૅટરીનું ઉત્પાદન વધારવા માટે, ઇલેક્ટ્રિક વાહન અને મોબાઇલ બૅટરી વિનિર્માણ માટે વધારાના મૂડી માલ પર મુક્તિ આપવામાં આવી
- જહાજ નિર્માણ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા કાચા માલ અને ઘટકો પર 10 વર્ષ માટે BCD મુક્તિ
- ફ્રોઝન ફિશ પેસ્ટ પર લાગતો BCD 30% થી ઘટાડીને 5% અને ફિશ હાઇડ્રોલાઇસેટ પર 15% થી ઘટાડીને 5% કરવામાં આવ્યો

નાણાં મંત્રીએ તેલુગુ કવિ અને નાટ્યકાર શ્રી ગુરાજદા અપ્પા રાવના પ્રખ્યાત વાક્ય - 'દેશનો અર્થ માત્ર તેની માટી નથી પરંતુ દેશ તેના લોકોથી છે' ટાંકીને – "સબકા વિકાસ" થીમ સાથે કેન્દ્રીય અંદાજપત્ર ૨૦૨૫-૨૬ રજૂ કર્યું હતું જે તમામ પ્રદેશોના સંતુલિત વિકાસને ઉત્તેજીત કરે છે.

આ થીમને અનુરૂપ, નાણામંત્રીએ વિકાસ ભારતના વ્યાપક સિદ્ધાંતોની રૂપરેખા આપી હતી જેમાં નીચે ઉલ્લેખિતનો સમાવેશ થાય છે:

(a) શૂન્ય ગરીબી;
(b) સો ટકા સારી ગુણવત્તા સાથે શાળાકીય શિક્ષણ;
(c) ઉચ્ચ-ગુણવત્તાવાળી, સસ્તી અને વ્યાપક આરોગ્ય સંભાળની સુલભતા;
(d) અર્થપૂર્ણ રોજગાર સાથે સો ટકા કૌશલ્યવાન શ્રમદળ;
(e) આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં મહિલાઓની ભાગીદારી સિત્તેર ટકા; અને
(f) ખેડૂતો આપણા દેશને 'વિશ્વનું ખાદ્યાન્ન બાસ્કેટ' બનાવી રહ્યા છે.

કેન્દ્રીય અંદાજપત્ર 2025-2026માં સરકાર દ્વારા વિકાસને વેગ આપવા, સમાવેશી વિકાસને સુરક્ષિત કરવા, ખાનગી ક્ષેત્રના રોકાણોને પ્રોત્સાહન આપવા, પારિવારિક ભાવનાઓને ઉત્તેજીત કરવા અને ભારતના ઉભરી રહેલા મધ્યમ વર્ગની ખર્ચ શક્તિ વધારવાના પ્રયાસોને ચાલુ રાખવાનું વચન આપવામાં આવ્યું છે. અંદાજપત્રમાં ગરીબ, યુવાનો, ખેડૂત (અન્નદાતા) અને મહિલાઓ (નારી) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને વિકાસ સંબંધિત પગલાં લેવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે.

અંદાજપત્રનો ઉદ્દેશ્ય કરવેરા, વીજળી ક્ષેત્ર, શહેરી વિકાસ, ખાણકામ, નાણાકીય ક્ષેત્ર અને નિયમનકારી સુધારાઓમાં પરિવર્તનકારી સુધારાની શરૂઆત કરવાનો છે જેથી ભારતની વિકાસની ક્ષમતા અને વૈશ્વિક સ્પર્ધાત્મકતામાં વધારો થઈ શકે.

કૃષિ, MSME, રોકાણ અને નિકાસ એ વિકસિત ભારતની આગેકૂચમાં એન્જિનની ભૂમિકા ભજવી રહ્યાં છે એવું કેન્દ્રીય અંદાજપત્રમાં ભારપૂર્વક ટાંકવામાં આવ્યું છે, જેમાં સુધારાઓનો ઉપયોગ સમાવેશીતાની ભાવનાથી પ્રેરિત ઇંધણ તરીકે થાય છે.

કૃષિ

અંદાજપત્રમાં 100 જિલ્લાઓને આવરી લેતા રાજ્યો સાથે ભાગીદારીમાં 'પ્રધાનમંત્રી ધન-ધન્ય કૃષિ યોજના' જાહેર કરવામાં આવી છે જેથી ઉત્પાદકતામાં વધારો થઈ શકે, પાક વૈવિધ્યકરણ અપનાવવામાં આવે, લણણી પછીનો સંગ્રહ વધે, સિંચાઈની સુવિધાઓમાં સુધારો થાય અને લાંબા ગાળાના તેમજ ટૂંકા ગાળાના ધીરાણની ઉપલબ્ધતાને સરળ બનાવી શકાય.

કૌશલ્ય, રોકાણ, તકનીકો દ્વારા કૃષિ ક્ષેત્રમાં અલ્પ રોજગારીની સ્થિતિને દૂર કરવા માટે તેમજ ગ્રામીણ અર્થતંત્રને વધુ વેગ આપવા માટે રાજ્યો સાથે ભાગીદારી કરીને એક વ્યાપક બહુ-ક્ષેત્રીય 'ગ્રામીણ સમૃદ્ધિ અને સ્થિતિસ્થાપકતા' કાર્યક્રમ

શરૂ કરવામાં આવશે. આ કાર્યક્રમ શરૂ કરવાનું મુખ્ય લક્ષ્ય ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં પુષ્કળ તકો ઊભી કરવાનું છે, જેમાં ગ્રામીણ મહિલાઓ, યુવા ખેડૂતો, ગ્રામીણ યુવાનો, સીમાંત અને નાના ખેડૂતો તેમજ પોતાની માલિકીની જમીન ન ધરાવતા હોય તેવા પરિવારો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.

કેન્દ્રીય નાણાં મંત્રીએ એવી જાહેરાત કરી હતી કે સરકાર દ્વારા તુવેર, અડદ અને મસૂર પર ખાસ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને 6 વર્ષ માટે "કઠોળમાં આત્મનિર્ભરતા માટે મિશન" શરૂ કરવામાં આવશે. કેન્દ્રીય એજન્સીઓ (NAFED અને NCCF) ખેડૂતો પાસેથી આગામી 4 વર્ષ દરમિયાન આ 3 કઠોળ જેટલી પણ માત્રામાં પૂરું પાડવામાં આવે તે ખરીદવા માટે તેઓ તૈયાર રહેશે.

અંદાજપત્રમાં શાકભાજી અને ફળો માટે વ્યાપક કાર્યક્રમ, ઉચ્ચ ઉપજ આપતા બીજ માટે રાષ્ટ્રીય મિશન અને કપાસની ઉત્પાદકતા માટે પંચવર્ષીય મિશન જેવા પગલાંને રેખાંકિત કરવામાં આવ્યા છે જેથી કૃષિ અને તેનાથી સંલગ્ન પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય રીતે પ્રોત્સાહન મળી શકે.

શ્રીમતી સીતારમણે સુધારેલી વ્યાજ સહાય યોજના અંતર્ગત કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ દ્વારા લેવામાં આવતી લોન માટે લોનની મર્યાદા 3 લાખ રૂપિયા હતી તે વધારીને 5 લાખ રૂપિયા કરવાની જાહેરાત કરી છે.

MSMEs

નાણાં મંત્રીએ MSME ક્ષેત્રને વિકાસ માટે બીજું પાવર એન્જિન ગણાવ્યું કારણ કે તેઓ આપણી નિકાસમાં 45% હિસ્સો ધરાવે છે. MSMEને વ્યાપકતાની ઉચ્ચ કાર્યક્ષમતા, તકનીકી અપગ્રેડેશન અને મૂડીની વધુ સારી સુલભતા પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરવાના ઉદ્દેશ સાતે, તમામ MSMEsના વર્ગીકરણ માટે રોકાણ અને ટર્નઓવરની મર્યાદામાં અનુક્રમે 2.5 અને 2 ગણો વધારો કરી દેવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત, ગેરંટી કવર સાથે ધીરાણની ઉપલબ્ધતા વધારવા માટેના પગલાંની પણ જાહેરાત કરવામાં આવી છે.

નાણાં મંત્રીએ 5 લાખ મહિલાઓ, અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિના પ્રથમ વખત ઉદ્યોગસાહસિક બનનારા લોકો માટે એક નવી યોજના શરૂ કરવાની જાહેરાત પણ કરી છે. આ યોજના અંતર્ગત આગામી 5 વર્ષ દરમિયાન 2 કરોડ રૂપિયા સુધીની મુદતી લોન પૂરી પાડવામાં આવશે.

શ્રીમતી સીતારમણે એવી જાહેરાત કરી હતી કે, સરકાર 'મેડ ઇન ઇન્ડિયા' બ્રાન્ડનું પ્રતિનિધિત્વ કરી રહેલા રમકડાં માટે ભારતને વૈશ્વિક કેન્દ્ર બનાવવાનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે પણ એક યોજના અમલમાં મૂકશે. તેમણે ઉમેર્યું હતું કે, સરકાર "મેક ઇન ઇન્ડિયા"ને આગળ ધપાવવા માટે નાના, મધ્યમ અને મોટા ઉદ્યોગોને આવરી લેતા રાષ્ટ્રીય વિનિર્માણ મિશનની સ્થાપના કરશે.

રોકાણ

કેન્દ્રીય મંત્રીએ દેશના વિકાસની આગેકૂચમાં રોકાણને ત્રીજા એન્જિન તરીકે પરિભાષિત કરીને લોકો, અર્થતંત્ર અને આવિષ્કારમાં રોકાણને પ્રાથમિકતા આપી છે.

લોકોમાં રોકાણ હેઠળ, તેમણે જાહેરાત કરી કે આગામી 5 વર્ષમાં સરકારી શાળાઓમાં 50,000 અટલ ટિંકરિંગ પ્રયોગશાળાઓની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

શ્રીમતી નિર્મલા સીતારમણે એવી જાહેરાત કરી હતી કે, ભારતનેટ પરિયોજના હેઠળ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં તમામ સરકારી માધ્યમિક શાળાઓ તેમજ પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રોને બ્રોડબેન્ડ કનેક્ટિવિટી પ્રદાન કરવામાં આવશે.

તેમણે આગળ જણાવ્યું હતું કે, શાળા અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે ભારતીય ભાષાના પુસ્તકો ડિજિટલ સ્વરૂપે પૂરા પાડવા માટે ભારતીય ભાષાપુસ્તક યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવશે.

આપણા યુવાનોને "મેક ફોર ઇન્ડિયા, મેક ફોર ધ વર્લ્ડ" વિનિર્માણ માટે જરૂરી હોય તેવા કૌશલ્યોથી સજ્જ કરવા માટે વૈશ્વિક કૌશલ્ય અને ભાગીદારી સાથે કૌશલ્ય વિકાસ માટે પાંચ રાષ્ટ્રીય ઉત્કૃષ્ટતા કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

કુલ 500 કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે શિક્ષણ માટે આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ ઉત્કૃષ્ટતા કેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

અંદાજપત્રમાં એવી જાહેરાત કરવામાં આવી હતી કે, સરકાર દ્વારા પીએમ જન આરોગ્ય યોજના હેઠળ ગિગ કામદારોના ઓળખ કાર્ડ, ઇ-શ્રમ પોર્ટલ પર તેમની નોંધણી તેમજ આરોગ્ય સંભાળની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

શ્રીમતી સીતારમણે જણાવ્યું હતું કે, અર્થતંત્રમાં રોકાણ હેઠળ, માળખાગત સુવિધાઓ સંબંધિત મંત્રાલયો દ્વારા પીપીપી મોડમાં 3 વર્ષની પરિયોજના પાઇપલાઇન રજૂ કરવામાં આવશે.

તેમણે આગળ ઉમેર્યું હતું કે, રાજ્યોને મૂડી ખર્ચ અને સુધારા માટે પ્રોત્સાહન આપવા માટે 50 વર્ષની મુદત માટે વ્યાજ મુક્ત લોન આપવા માટે 1.5 લાખ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે.

તેમણે નવી પરિયોજનાઓમાં રૂપિયા 10 લાખ કરોડની મૂડી પાછી મેળવવા માટે બીજી અસ્કયામત મુદ્રીકરણ યોજના 2025-30ની જાહેરાત પણ કરી હતી.

"જન ભાગીદરી" દ્વારા ગ્રામીણ પાઇપલાઇન પાણી પુરવઠા યોજનાની માળખાગત સુવિધાઓની ગુણવત્તા અને સંચાલન તેમજ જાળવણી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને જળ જીવન મિશનની મુદત 2028 સુધી લંબાવવામાં આવી છે.

'વિકાસ કેન્દ્રો તરીકે શહેરો', 'શહેરોના સર્જનાત્મક પુનર્વિકાસ' અને 'પાણી અને સ્વચ્છતા' માટેના પ્રસ્તાવોને અમલમાં મૂકવા માટે સરકાર દ્વારા રૂપિયા 1 લાખ કરોડનું અર્બન ચેલેન્જ ફંડ સ્થાપિત કરવામાં આવશે.

આવિષ્કાર માટે રોકાણ અંતર્ગત, ખાનગી ક્ષેત્ર દ્વારા સંચાલિત સંશોધન, વિકાસ અને આવિષ્કાર પહેલને અમલમાં મૂકવા માટે રૂપિયા 20,000 કરોડના ભંડોળની ફાળવણી કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.

નાણાં મંત્રીએ શહેરી આયોજનને લાભ મળી શકે એવી પાયાની ભૂ-અવકાશી માળખાકીય સુવિધાઓ અને ડેટાનો વિકાસ કરવા માટે નેશનલ જીયો સ્પેશ્યીલ મિશન શરૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે.

અંદાજપત્રમાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સંગ્રહાલયો, પુસ્તકાલયો અને ખાનગી સંગ્રહકો સાથે મળીને 1 કરોડથી વધુ હસ્તપ્રતોના સર્વેક્ષણ, દસ્તાવેજીકરણ અને સંરક્ષણ માટે જ્ઞાન ભારતમ મિશનનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે. જ્ઞાનના આદાનપ્રદાન માટે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓનો રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ ભંડાર તૈયાર કરવાનો પ્રસ્તાવ પણ મૂકવામાં આવ્યો છે.

નિકાસ

શ્રીમતી સીતારમણે નિકાસને વિકાસનું ચોથું એન્જિન ગણાવ્યું હતું અને કહ્યું હતું કે, વાણિજ્ય, MSME અને નાણાં મંત્રાલય દ્વારા સંયુક્ત રીતે સંચાલિત નિકાસ પ્રોત્સાહન મિશનથી MSMEને નિકાસ બજારમાં પ્રવેશવામાં મદદ મળશે. તેમણે વધુમાં ઉમેર્યું હતું કે, વેપાર દસ્તાવેજીકરણ અને નાણાકીય ઉકેલો માટે એકીકૃત પ્લેટફોર્મ તરીકે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર માટે ડિજિટલ જાહેર માળખા, 'ભારત ટ્રેડનેટ' (BTN)નો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે.

નાણાં મંત્રીએ એવો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે, વૈશ્વિક પુરવઠા શૃંખલાઓ સાથે આપણા અર્થતંત્રનું સંકલન સ્થાપિત કરવા માટે સ્થાનિક ઉત્પાદન ક્ષમતાનો વિકાસ કરવાના ઉદ્દેશથી સમર્થન પૂરું પાડવામાં આવશે. તેમણે એવી પણ જાહેરાત કરી

હતી કે, સરકાર ઇન્ડસ્ટ્રી 4.0 સંબંધિત તકોનો લાભ લેવા માટે સ્થાનિક ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો ઉદ્યોગને સમર્થન આપશે. ઉભરતા ટિઅર 2 શહેરોમાં વૈશ્વિક ક્ષમતા કેન્દ્રોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે રાષ્ટ્રીય માળખું તૈયાર કરવાનો પ્રસ્તાવ પણ મૂકવામાં આવ્યો છે.

સરકાર ઉચ્ચ મૂલ્યના નાશવંત બાગાયતી ઉત્પાદનો સહિત હવાઇ કાર્ગો માટે માળખાગત સુવિધાઓ અને ગોદામોના અપગ્રેડેશનની કામગીરીની સુવિધા પૂરી પાડશે.

ઇંધણ તરીકે કામ કરતા સુધારા

સુધારાઓને એન્જિનના **ઇંધણ** તરીકે પરિભાષિત કરતા શ્રીમતી સીતારમણે જણાવ્યું હતું કે, છેલ્લાં 10 વર્ષમાં, સરકારે કરદાતાઓની સુવિધા માટે ઘણા સુધારાઓ અમલમાં મૂક્યા છે, જેમ કે ફેસલેસ આકારણી, કરદાતા અધિકારપત્ર, ઝડપી રિટર્ન, લગભગ 99 ટકા રિટર્નની સ્વ-આકારણી અને વિવાદ સે વિશ્વાસ યોજના. આ તમામ પ્રયાસો ચાલુ રાખીને, તેમણે કર વિભાગની "પહેલા વિશ્વાસ કરો, પછી તપાસ કરો"ની પ્રતિબદ્ધતાનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો.

નાણાકીય ક્ષેત્રમાં સુધારા અને વિકાસ

'ઇઝ ઓફ ડુઇંગ બિઝનેસ' પ્રત્યે સરકારની દૃઢ પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવતા, કેન્દ્રીય નાણાં મંત્રીએ ભારતમાં નાણાકીય પરિદૃશ્યની વ્યાપકતામાં ફેરફારો કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો હતો જેથી અનુપાલન સરળ બનાવી શકાય, સેવાઓનું વિસ્તરણ થઈ શકે, મજબૂત નિયમનકારી માહોલનું નિર્માણ થાય, આંતરરાષ્ટ્રીય અને સ્થાનિક રોકાણને પ્રોત્સાહન મળે તેમજ જૂની કાનૂની જોગવાઈઓનું નિરાપરાધીકરણ કરી શકાય.

કેન્દ્રીય નાણાં મંત્રીએ વીમા માટે પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)ની મર્યાદા 74 ટકાથી વધારીને 100 ટકા કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે, જેથી તે એવી કંપનીઓ માટે ઉપલબ્ધ બને જે ભારતમાં સંપૂર્ણ પ્રીમિયમ રોકાણ કરે છે.

શ્રીમતી સીતારમણે ઉત્પાદકતા અને રોજગારીને આગળ ધરાવવા માટે સિદ્ધાંતો અને વિશ્વાસ પર આધારિત હળવાશભર્યા નિયમનકારી માળખાની રચના કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે. તેમણે 21મી સદી માટે અનુકૂળ હોય તેવા આ આધુનિક, લવચિક, લોકો માટે મૈત્રીપૂર્ણ અને વિશ્વાસ આધારિત નિયમનકારી માળખાનો વિકાસ કરવા માટે ચાર ચોક્કસ પગલાંનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે, જે આ મુજબ છે:

i. નિયમનકારી સુધારા માટે ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિ

- બધા બિન-નાણાકીય ક્ષેત્રના નિયમનો, પ્રમાણપત્રો, લાઇસન્સ અને પરવાનગીઓની સમીક્ષા કરવી.
- વિશ્વાસ આધારિત આર્થિક શાસનનું મજબૂતીકરણ કરવું અને 'ઇઝ ઓફ ડુઇંગ બિઝનેસ'માં વધારો કરવા માટે પરિવર્તનકારી પગલાં લેવા, જેમાં ખાસ કરીને નિરીક્ષણ અને અનુપાલનની બાબતોમાં આ પગલાં લેવા.
- એક વર્ષની અંદર ભલામણો કરવી
- રાજ્યોને તેમાં જોડાવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે

ii. રાજ્યોનો રોકાણ મિત્રતા સૂચકાંક

- સ્પર્ધાત્મક સહકારી સંઘવાદની ભાવનાને આગળ વધારવા માટે 2025માં રાજ્યોનો રોકાણ મિત્રતા સૂચકાંક શરૂ કરવામાં આવશે.

iii. નાણાકીય સ્થિરતા અને વિકાસ પરિષદ (FSDC) હેઠળનું વ્યવસ્થાતંત્ર

- વર્તમાન નાણાકીય નિયમનો અને પેટાકંપની સૂચનાઓની અસરનું મૂલ્યાંકન કરવાનું વ્યવસ્થાતંત્ર.

• નાણાકીય ક્ષેત્રની તેમની પ્રતિભાવશીલતા અને વિકાસમાં વધારો કરવા માટે એક માળખું તૈયાર કરવું.

iv. જન વિશ્વાસ વિધેયક 2.0

• વિવિધ કાયદાઓમાં 100થી વધુ જોગવાઈઓનું નિરાપરાધીકરણ કરવું.

રાજકોષીય દૃઢીકરણ

કેન્દ્રીય નાણાં મંત્રીએ રાજકોષીય દૃઢીકરણ માટેનો માર્ગ ચાલુ રાખવાની પ્રતિબદ્ધતાનો પુનરોચ્ચાર કરીને જણાવ્યું હતું કે, સરકાર દર વર્ષે રાજકોષીય ખાધને એવી રીતે જાળવી રાખવાનો પ્રયાસ કરે છે કે જેથી કરીને કેન્દ્ર સરકારનું દેવું GDPની ટકાવારી તરીકે ઘટતા માર્ગે રહે અને આગામી 6 વર્ષ માટેની વિગતવાર ભાવિ રૂપરેખા FRBM નિવેદનમાં આપવામાં આવી છે. શ્રીમતી સીતારમણે જણાવ્યું હતું કે, 2024-25માં રાજકોષીય ખાધનું સુધારેલું અનુમાન GDPના 4.8 ટકા છે, જ્યારે 2025-26 માટે અંદાજપત્રીય અનુમાન GDPના 4.4 ટકા હોવાનો અંદાજ આંકવામાં આવ્યો છે.

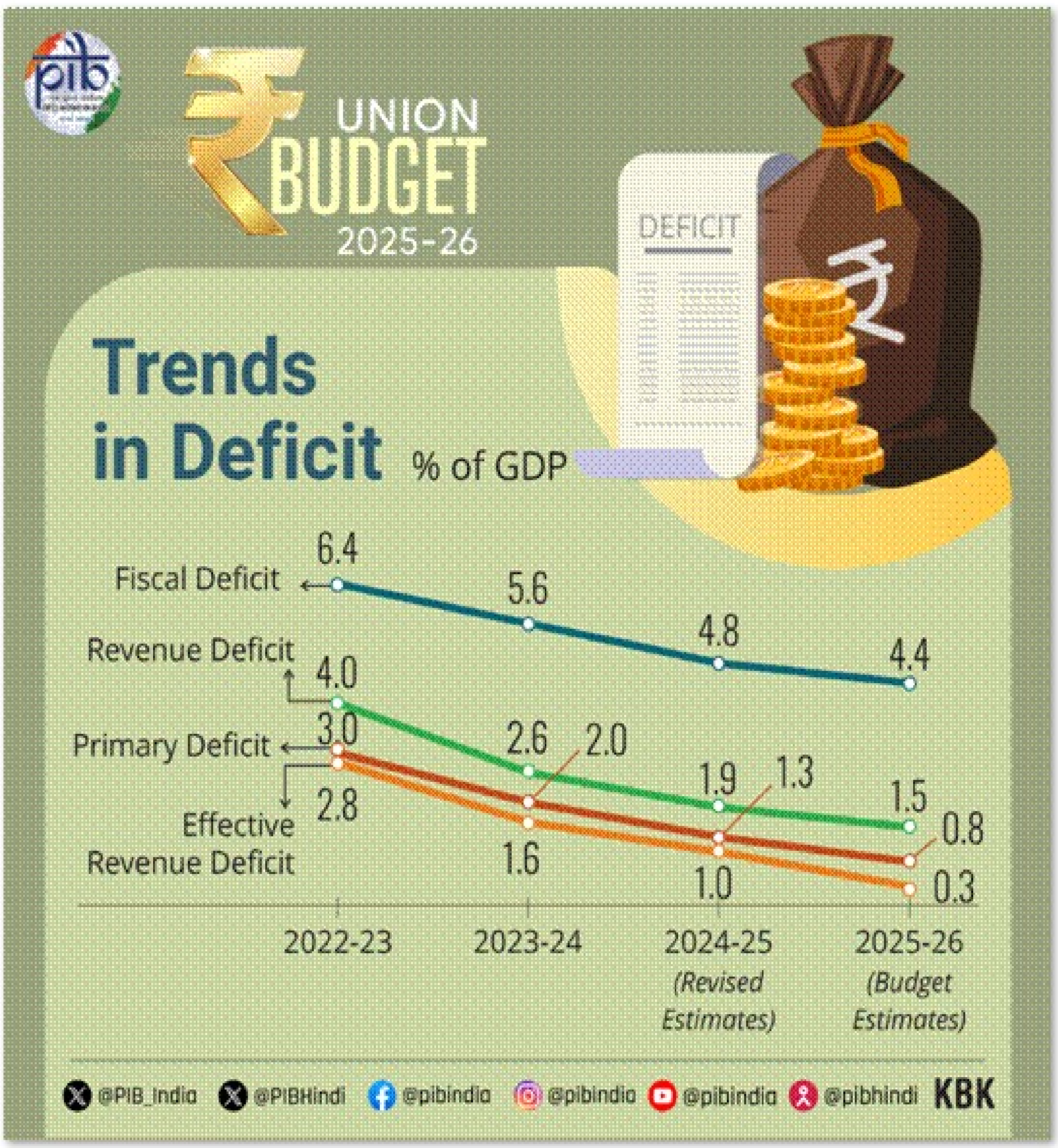

સુધારેલા અંદાજો 2024-25

મંત્રીશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે, ઋણ સિવાયની કુલ આવકનો સુધારેલો અંદાજ રૂપિયા 31.47 લાખ કરોડ છે, જેમાંથી કરમાંથી થતી ચોખ્ખી આવક રૂપિયા 25.57 લાખ કરોડ છે. તેમણે ઉમેર્યું હતું કે, કુલ ખર્ચનો સુધારેલો અંદાજ રૂપિયા 47.16 લાખ કરોડ છે, જેમાંથી લગભગ રૂપિયા 10.18 લાખ કરોડનો મૂડી ખર્ચ કરવામાં આવશે.

અંદાજપત્રીય અંદાજો 2025-26

કેન્દ્રીય નાણામંત્રીએ જણાવ્યું હતું કે નાણાકીય વર્ષ 2025-26 માટે, ઋણ અને કુલ ખર્ચ સિવાયની કુલ આવક

અનુક્રમે રૂપિયા 34.96 લાખ કરોડ અને રૂપિયા 50.65 લાખ કરોડ રહેવાનું અનુમાન છે. ચોખ્ખી કર આવક અંદાજે રૂપિયા 28.37 લાખ કરોડ રહેશે.

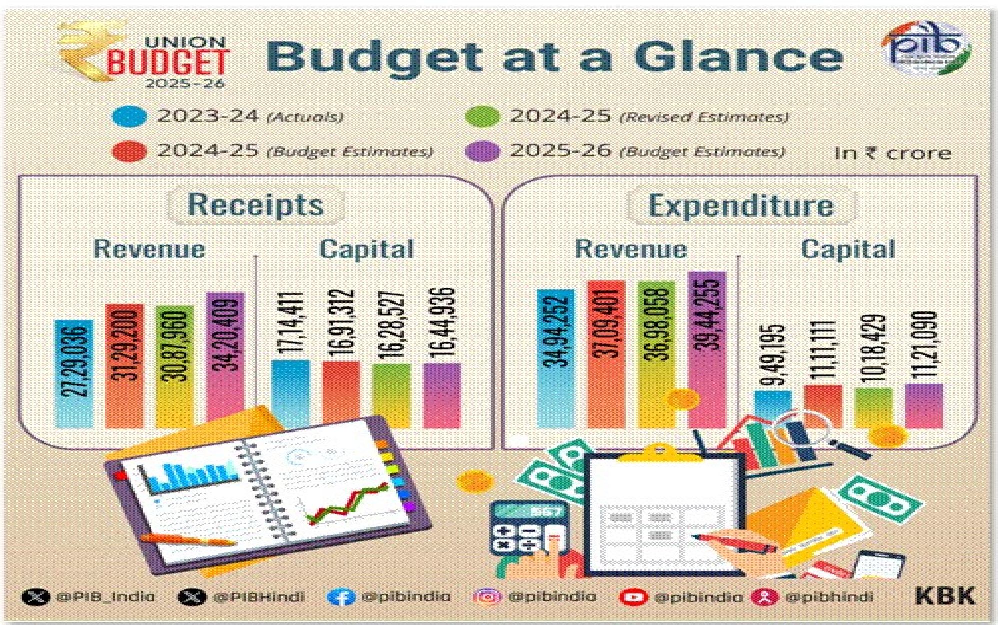

રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં મધ્યમ વર્ગ પર વિશ્વાસ દાખવીને કેન્દ્રીય અંદાજપત્ર 2025-26માં આવકવેરા સંબંધિત નવી વ્યવસ્થા હેઠળ નવા પ્રત્યક્ષ કર સ્લેબ અને દરોનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે જેના કારણે મૂડી લાભ જેવી ખાસ દરની આવક સિવાય, દર વર્ષે રૂપિયા 12 લાખ સુધીની કુલ આવક માટે, એટલે કે સરેરાશ દર મહિને રૂપિયા 1 લાખની આવક માટે કોઈ આવકવેરો ચુકવવાની જરૂર નહીં પડે. વાર્ષિક રૂપિયા 12.75 લાખ સુધીની કમાણી કરી રહેલા પગારદાર વ્યક્તિઓએ રૂપિયા 75,000ની પ્રમાણભૂત કપાતને કારણે કોઈ કરવેરો ચુકવવો નહીં પડે. નવા કર માળખા અને અન્ય પ્રત્યક્ષ કર દરખાસ્તો સામે, સરકાર લગભગ રૂપિયા 1 લાખ કરોડની આવક ગુમાવશે.

પ્રધાનમંત્રી શ્રીના માર્ગદર્શન હેઠળ, સરકારે લોકોની જરૂરિયાતોને સમજવા માટે વિવિધ પગલાં લીધાં છે. પ્રત્યક્ષ કર દરખાસ્તોમાં મધ્યમ વર્ગ પર ખાસ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને વ્યક્તિગત આવકવેરા સુધારા, TDS/TCSનું તર્કસંગતીકરણ, સ્વૈચ્છિક અનુપાલનને પ્રોત્સાહન તેમજ અનુપાલનના બોજમાં ઘટાડો, ઇઝ ઓફ ડુઇંગ બિઝનેસ તેમજ રોજગાર અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપવાનો સમાવેશ થાય છે.

અંદાજપત્રમાં નવી કર વ્યવસ્થા હેઠળ સુધારેલા કર દર માળખાનો પ્રસ્તાવ નીચે દર્શાવ્યા અનુસાર છે;

વાર્ષિક કુલ આવક	કરનો દર
₹ 0 – 4 લાખ	NIL
₹ 4 – 8 લાખ	5%
₹ 8 – 12 લાખ	10%
₹ 12 – 16 લાખ	15%
₹ 16 – 20 લાખ	20%
₹ 20 – 24 લાખ	25%
₹ 24 લાખ કરતાં વધુ	30%

TDS/TCSને તર્કસંગત બનાવવાના હેતુથી, અંદાજપત્રમાં વરિષ્ઠ નાગરિકોને વ્યાજ દ્વારા થતી કમાણી પર કર કપાતની મર્યાદા હાલમાં રૂપિયા 50,000 છે તેને વધારીને રૂપિયા 1 લાખ કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત, ભાડા પર TDSની મર્યાદા વાર્ષિક રૂપિયા 2.4 લાખથી વધારીને રૂપિયા 6 લાખ કરવામાં આવી છે. અન્ય પગલાંઓ અંગર્ગત TCS વસૂલવા માટેની મર્યાદા વધારીને રૂપિયા 10 લાખ કરવામાં આવી છે અને ફક્ત પેન (PAN) સિવાયના કિસ્સામાં જ ઉચ્ચ TDS કપાત ચાલુ રાખવામાં આવી છે. TDSની ચુકવણીમાં થતા વિલંબને નિરાપરાધીકરણમાં લાવવાની જાહેરાત કર્યા પછી, TCSની ચુકવણીમાં થતા વિલંબને પણ હવે નિરાપરાધીકરણની શ્રેણીમાં લાવવાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.

સ્વૈચ્છિક અનુપાલનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, અંદાજપત્રમાં કોઈપણ આકારણી વર્ષ માટે અપડેટ કરેલું રિટર્ન ફાઇલ કરવાની હાલની સમયમર્યાદા બે વર્ષ છે તેને વધારીને ચાર વર્ષ કરવામાં આવી છે. 90 લાખથી વધુ કરદાતાઓએ તેમની આવક અપડેટ કરવા માટે વધારાનો કર ચુકવ્યો છે. નાના સખાવતી ટ્રસ્ટ/સંસ્થાઓને તેમની નોંધણીનો સમયગાળો 5 થી વધારીને 10 વર્ષ કરીને લાભ આપવામાં આવ્યો છે, જેનાથી તેમના પરથી અનુપાલનનો બોજ હળવો થયો છે. આ ઉપરાંત, કરદાતાઓ હવે કોઈપણ શરત વિના બે સ્વ-કબજાવાળી મિલકતોના વાર્ષિક મૂલ્યનો દાવો શૂન્ય (NIL) તરીકે કરી શકે છે. ગયા અંદાજપત્રની વિવાદ સે વિશ્વાસ યોજનાને ખૂબ જ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો છે અને લગભગ 33,000 કરદાતાઓએ તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરવા માટે આ યોજનાનો લાભ લીધો છે. વરિષ્ઠ અને ખૂબ જ વરિષ્ઠ નાગરિકોને લાભ પહોંચાડવા માટે 29 ઓગસ્ટ, 2024ના રોજ અથવા તે પછી રાષ્ટ્રીય બચત યોજના ખાતાઓમાંથી કરવામાં આવેલા ઉપાડને મુક્તિ આપવામાં આવી છે. NPS વાત્સલ્ય ખાતાઓને પણ આના જેવો જ લાભ મળશે.

ઇઝ ઓફ ડુઇંગ બિઝનેસ માટે, અંદાજપત્રમાં ત્રણ વર્ષના બ્લૉક સમયગાળા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહારોની આર્મ્સ લંબાઇ કિંમત નક્કી કરવા માટેની યોજના રજૂ કરવામાં આવી છે. આ યોજના વૈશ્વિક શ્રેષ્ઠ પ્રથાઓ સાથે સુસંગત છે. તેમજ, આંતરરાષ્ટ્રીય કરવેરામાં નિશ્ચિતતા પૂરી પાડવા માટે સેલ્ફ-હાર્બર નિયમોનું વિસ્તરણ કરવામાં આવી રહ્યું છે.

રોજગાર અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, ઇલેક્ટ્રોનિક્સ વિનિર્માણ સુવિધા સ્થાપિત કરતી અથવા ચલાવતી નિવાસી કંપનીને સેવાઓ પૂરી પાડતા બિન-નિવાસીઓ માટે એક પૂર્વાનુમાનિત કરવેરા વ્યવસ્થાની પરિકલ્પના કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત, હાલની ટનેજ કર યોજનાના લાભો આંતરિક જહાજોને પણ આપવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે.

સ્ટાર્ટ-અપ ઇકોસિસ્ટમને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, નિગમન (ઇનકોર્પોરેશન)નો સમયગાળો 5 વર્ષ માટે લંબાવવામાં આવ્યો છે. માળખાગત સુવિધા ક્ષેત્રમાં રોકાણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, અંદાજપત્રમાં સોવરિન વેલ્થ ફંડ્સ અને પેન્શન ફંડ્સમાં રોકાણ કરવાની તારીખ વધુ પાંચ વર્ષ સુધી લંબાવીને 31 માર્ચ, 2030 સુધી કરવામાં આવી છે.

ઔદ્યોગિક માલસામાનના કસ્ટમ્સ શુલ્કને તર્કસંગત બનાવવાના ભાગ રૂપે, અંદાજપત્રમાં (i) સાત શુલ્ક દૂર કરવાનો, (ii) અસરકારક ડ્યૂટી ભારને જાળવી રાખવા માટે યોગ્ય સેસ (ઉપકર) લાગુ કરવાનો અને (iii) એક કરતા વધુ સેસ (ઉપકર) અથવા સરચાર્જ ન વસૂલવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે.

દવાઓ/મેડિસિનની આયાત પર રાહત આપવા માટે, કેન્સર, દુર્લભ રોગો અને લાંબાગાળાના રોગોની સારવાર માટે 36 જીવનરક્ષક દવાઓ અને મેડિસિનને મૂળભૂત કસ્ટમ્સ શુલ્ક (BCD)માંથી સંપૂર્ણપણે મુક્તિ આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત, દર્દી સહાયતા કાર્યક્રમો હેઠળ 13 નવી દવાઓ અને મેડિસિન સાથે, 37 દવાઓ જો દર્દીઓને મફતમાં પૂરી પાડવામાં આવે તો તેને મૂળભૂત કસ્ટમ્સ શુલ્ક (BCD)માંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે.

સ્થાનિક ઉત્પાદન અને મૂલ્યવર્ધનને સહકાર આપવા માટે, જુલાઈ 2024માં 25 એવી મહત્વપૂર્ણ ખનિજો પરથી BCDમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી, જે ઘરેલુ રીતે ઉપલબ્ધ ન હતી. અંદાજપત્ર 2025-26માં કોબાલ્ટ પાવડર અને કચરો, લિથિયમ-આયન બૅટરીનો ભંગાર, સીસું, ઝીંક અને અન્ય 12 મહત્વપૂર્ણ ખનિજોને સંપૂર્ણપણે મુક્તિ આપવામાં આવી છે. સ્થાનિક કાપડ ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, સંપૂર્ણપણે મુક્તિ આપવામાં આવેલી કાપડ મશીનરીમાં બે વધુ પ્રકારના શટલ-લેસ લૂમનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ, નવ ટેરિફ લાઇનને આવરી લેતા ગૂંથેલા કાપડ પર BCD "10% થી 20%" હતું તેને સુધારીને "20% અથવા રૂપિયા 115 પ્રતિ કિલોમાંથી જે વધારે હોય તે" કરવામાં આવ્યું છે."

ઇન્વર્ટેડ ડ્યૂટી સ્ટ્રક્ચરમાં સુધારો કરવા અને "મેક ઇન ઇન્ડિયા"ને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, ઇન્ટરેક્ટિવ ફ્લેટ પેનલ ડિસ્પ્લે (IFPD) પર BCD વધારીને 20% અને ઓપન સેલ (ખુલ્લા કોષો) પર 5% કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત, ઓપન સેલના ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, ઓપન સેલના ભાગો પર લાગતા BCDને મુક્તિ આપવામાં આવી છે.

દેશમાં લિથિયન-આયન બૅટરીના વિનિર્માણને વેગ આપવા માટે, EV બૅટરી ઉત્પાદન માટે 35 વધારાના મૂડી માલ અને મોબાઇલ ફોન બૅટરી ઉત્પાદન માટે 28 વધારાના મૂડી માલને મુક્તિ આપવામાં આવેલા મૂડી માલની યાદીમાં ઉમેરવામાં આવ્યા છે. કેન્દ્રીય અંદાજપત્ર 2025-26માં કાચા માલ, ઘટકો, ઉપભોક્તા વસ્તુઓ અથવા જહાજ નિર્માણ માટેના ભાગો પર BCD પર મુક્તિ બીજા દસ વર્ષ માટે ચાલુ રાખવામાં આવી છે. અંદાજપત્રમાં કેરિયર ગ્રેડ ઇથરનેટ સ્વિચો પર BCD 20% થી ઘટાડીને 10% કરવામાં આવ્યો છે જેથી તેને નોન-કેરિયર ગ્રેડ ઇથરનેટ સ્વિચોની સમકક્ષ બનાવી શકાય.

નિકાસને પ્રોત્સાહન આવા માટે, અંદાજપત્ર 2025-26 હસ્તકળાની નિકાસની સુવિધા પૂરી પાડવામાં આવી છે, મૂલ્યવર્ધન અને રોજગાર માટે વેટ બ્લુ ચામડા પર લાગતા BCDને સંપૂર્ણપણે મુક્તિ આપી છે, ફ્રોઝન ફિશ પેસ્ટ પર BCD 30% થી ઘટાડીને 5% કરવામાં આવ્યો છે અને માછલી તેમજ ઝીંગા ફીડના ઉત્પાદન માટે ફિશ હાઇડ્રોલાયસેટ પર BCD 15% થી ઘટાડીને 5% કરવામાં આવ્યો છે.

કેન્દ્રીય નાણાં અને કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રી શ્રીમતી નિર્મલા સીતારમણે જણાવ્યું હતું કે, લોકશાહી, વસ્તી વિષયકતા અને માંગ વિકસિત ભારત યાત્રાના મુખ્ય આધારસ્તંભ છે. તેમણે કહ્યું હતું કે, મધ્યમ વર્ગ ભારતના વિકાસને મજબૂતી આપી રહ્યો છે અને તેમના દ્વારા આપવામાં આવતા યોગદાનને બિરદાવવા માટે સરકારે માટે સમયાંતરે 'શૂન્ય કર' સ્લેબમાં વધારો કર્યો છે. તેમણે ઉમેર્યું હતું કે, પ્રસ્તાવિત નવા કર માળખાથી મધ્યમ વર્ગના હાથમાં વધુ નાણાં આવશે જેથી વપરાશ, બચત અને રોકાણને નોંધપાત્ર રીતે વેગ મળશે.

Customer Satisfaction in the Banking Sector

Patel Jignasha vishnubhai
Assistant professor
Shri .h.s.shah college of commerce, modasa
E-mail : jignasha242016@gmail.com

ABSTRACT

Customer satisfaction in the banking sector has become a critical factor in maintaining competitive advantage and ensuring customer loyalty in an increasingly digital and service-oriented industry. This paper explores the various factors that influence customer satisfaction in banks, including service quality, technological advancements, customer service interactions, pricing structures, and brand trust. Through a review of relevant literature and a synthesis of empirical research, the study highlights the importance of delivering high-quality, accessible, and customer-centric services to meet the evolving expectations of bank customers. Additionally, the paper examines the relationship between customer satisfaction and business performance, demonstrating how banks with higher customer satisfaction levels tend to experience greater customer retention, increased loyalty, and improved profitability. Based on these findings, the paper provides recommendations for banks to enhance customer satisfaction, focusing on digital transformation, service innovation, and fostering a customer-first culture. The study contributes to the understanding of customer satisfaction in banking and provides actionable insights for banking professionals aiming to improve customer experience and achieve sustainable growth.

INTRODUCTION

Customer satisfaction is a critical aspect of the banking sector, as it directly affects customer loyalty and retention. With the increasing competition in the banking sector, banks need to focus on delivering high-quality services to meet customer expectations.Customer satisfaction is defined as a measurement that determines how happy customers are with a company's products, services, and capabilities. Customer satisfaction information, including surveys and ratings, can help a company determine how to best improve or changes its products and services.Through a comprehensive review of existing literature, this paper identifies the key themes and factors that influence customer satisfaction in the banking sector. The findings of this paper highlight the importance of service quality, staff behavior, product offerings, and convenience in determining customer satisfaction. This paper provides valuable insights for banks to improve customer satisfaction and loyalty.

KEYWORDS : customer satisfaction, banking Sector

LITERATURE REVIEW:

A comprehensive review of existing literature on customer satisfaction in the banking sector was conducted. The literature review identified several key themes and factors that influence customer satisfaction, including

1. **Service Quality**: Service quality is a critical factor in determining customer satisfaction in the banking sector (Parasuraman et al., 1994).

2. Staff Behavior: Staff behavior, including their attitude, behavior, and communication skills, plays a significant role in determining customer satisfaction (Cronin & Taylor, 1992).

3. Product Offerings: Product offerings, including the range and quality of products, influence customer satisfaction (Bitner & Hubbert, 1994).

4. Convenience: Convenience, including the location and accessibility of bank branches, influences customer satisfaction (Zeithaml et al., 2006).

Factors Affecting Customer Satisfaction in the Banking Sector

1. **Service Quality:** Discuss how the quality of service affects customer satisfaction. This could include aspects such as speed of service, accuracy, and employee professionalism.

2. **Convenience and Accessibility**: Explore how the convenience of banking channels (e.g., branches, ATMs, mobile banking) influences customer satisfaction.

3. **Technology Adoption:** Evaluate the role of digital transformation in banking. How does the availability of mobile apps, online banking, and other technologies impact customer satisfaction?

4. **Employee Interaction**: Focus on how customer service representatives and bank employees contribute to overall customer satisfaction.

5. **Product and Service Range:** Analyze how offering a broad range of financial products (e.g., savings accounts, loans, credit cards) influences customer satisfaction.

6. **Competitive Pricing and Fees**: Discuss the impact of competitive pricing strategies and transparency in bank fees on customer satisfaction.

Impact of Customer Satisfaction on Bank Performance

1. **Customer Retention**: Explore how satisfied customers are more likely to stay loyal to a bank and recommend it to others.

2. **Brand Loyalty:** Analyze how customer satisfaction leads to increased brand loyalty and repeat business.

3. Financial Performance: Discuss the correlation between customer satisfaction and the financial performance of banks, including profitability, revenue generation, and market share.

4. **Market Differentiation**: Explain how banks with higher customer satisfaction ratings can differentiate themselves in a competitive market.

Challenges in Achieving Customer Satisfaction in Banking

1. **Changing Customer Expectations**: Discuss the challenges posed by evolving customer expectations, especially in the digital age.

2. **Technological Barriers**: Highlight the challenges banks face in keeping up with technology trends and investing in the infrastructure required to meet customer demands.

3. **Regulatory and Compliance Issues**: Explain how banking regulations and compliance requirements can sometimes limit banks' flexibility in enhancing customer satisfaction.

REFERENCES

1. Bitner, M. J., & Hubbert, A. R. (1994). Encounter Satisfaction Versus Overall Satisfaction Versus Quality. In R. T. Rust & R. L. Oliver (Eds.), Service Quality: New Directions in Theory and Practice (pp. 72-94). Sage Publications.

2. Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. Journal of Marketing, 56(3), 55-68.

3. Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1994). Reassessment of Expectations as a Comparison Standard in Measuring Service Quality: Implications for Further Research. Journal of Marketing, 58(1), 111-124.

4. Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2006). Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm. McGraw-Hill.

5. Kotler, P., & Keller, K. L. (2015). Marketing Management (15th ed.). Pearson Education.

6. Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2018). Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm (7th ed.). McGraw-Hill Education.

7. Anderson, E. W., & Sullivan, M. W. (1993). The antecedents and consequences of customer satisfaction for firms. Marketing Science, 12(2), 125-143.

8. Olorunniwo, F., & Hsu, M. K. (2006). Service quality, customer satisfaction, and behavioral intentions: A study of a bank in the USA. International Journal of Bank Marketing, 24(5), 323-335.

9. Choi, T. Y., & Choi, S. B. (2011). Customer satisfaction in the banking industry: A comparative study of private and public sector banks. Journal of Marketing Research & Case Studies, 9, 1-10.

Idea Innovation Inspiration Invention Implemention

RESEARCH

ज्ञानेन किं न प्राप्यते ।

PUBLISHED BY

http://www.hsccresearchejournal.org/

HEAD QUARTER

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli